

באניאס

לפני שנת 1107

באניאס, מס' 1

--- באניאסי.¹

מקור: TS, K 15, f. 102

ספרות: גויטיין, חברה ים-תיכונית, א, עמ' 57, הערה 89.

1 לפנינו רשימת נתמכים בקהילת פסטאט, הכוללת, כנראה, שמות של יוצאי ארץ-ישראל, בחלקם מן-הסתם פליטים שברחו למצרים מאימת הצלבנים. על טיב הרשימה ראה להלן, הערך "גוש-חלב", מס' 1, הערה 1.

לפני שנת 1111

באניאס, מס' 2

ע"א בשמך רחמ

- להגדיל אלפי שלומות באלפי בר[כות] ...]
הנאמרות מפי רוכב ערבות לה[ה]דר[ת] ...]
קדושת מרנא ורבנא עלי הכהן החבר המ[עולה] ...]
5 ואורכוהי ליומיה וסעדוהי למ[ז]אליה בר אבר[ה]ם החסיד תנצב[ה]
אם אבוא לפרוט אל זקינינו את חשקתי אלאה מלהגיד אחת מני
אלף מרוב חיבתי אליו והנה סהדי חמודו היקר נגדי תמיד ומ[...]
קביעות ה[ת]ורה אזכר [...]ונם למען יגדיל כבודו באהלי יעקב
וכבר הנה נחלצ[ו]ן ר' יעקב ו[א]חיו מיד אשכנז והגיעו אל
10 מחוז ח[פצ]אן בשלום בג[...נד]רוש שלומו מכל עובר ושב
ולא יגיעו אמ[ן]רתו אפילו של[ו]ןם בעל פה וכבר הגיע כתבו על יד
מר ורב ר' חלפון ועשיתי מה שכתוב בו ודברתי אל אלשיך אבו סהל
מנש[ה] [...] ויעוד אלי זוגיתה ולם יפעל כל אגב אל[י]ן[...]
[...]זוגיתה צבייה בנת יוסף ופעל כמה אמר ר' יכין הזקן ב[תב]
15 [...] עוגבי בחית לם יכון לר אברהם [...]
אלכתאב שהאד[ה]ה[ד]א אלאמר שק עלי גדא לאנני א[...]
בינה ובין ר' יכין כ[תא]ב פי[...]
[אל]י[ה]ה וקד אנפד[ני] [...] כתאב [...] לה מ[...]
אלוכיל מן גמיע אל[...]
20 תסלים אלגט אליהא אלי מא תכרק אלכתובה חתי [...]
בע[...]
מנהא חק [...] כאתבה וחק אבי זכרו לברכה למא תע[...]
אלשכך בחביה ואחדה לאנני מא [...]
אלגט לאנהו כאן כארג אלבקא[ע] [...]

- 25 אלי דמשק אם לא ותבקא עגונה [...] [...]
אסאל חצרתה באן יכוץ עני אלגמ[אעה] [...] [...]
הקהל יברכו צורו ומר' יכין הזקן ו[...]
אלהינו וישמרם ומר' צדקה הזקן ב[...]
ואלפי שלומות באלפים ורבבות ל[...]
30 [...]מר ושלוש שלושת האחים [...] [...]

שוליים ימניים

מר' ור' יהודה הפרנס ומר' חלפון ומר' [...] וחמוד[יו מרור] יצחק ואחיו וקד כנת סאלת
מולאי ב[...]

- ע"ב [...] דה טול סבע אדרוע ערץ [...] [...]
חמודו באן יקבץ אלתמן יוצלה א[לי] [...] [...]
ואנא מהני לה בר' חייא פאן קד אתג[...]
קוי פי עלמה ופי כל וקת געל לה יבא[...]
5 חדיד יצעד ולו כאן תאבות עלי ק[...]
הקב"ה בה ישחדך שמחתו וחופתו וב[...]
ושלום שני אחיו ירבה לעד ואן כאן לה חא[ג]ה ישרפני [בהא]

מיעון

לכבוד ג[דולת קדושת
[מרור עלי החבר המעולה] בחבורה הכהן בריתו אלעזר הלוי
[בן אברהם החסי]ך
בר יוסף תנצבה

מקור: כ"י ניו-יורק, בית-המדרש לרבנים, ENA 2567, f. 150.

פורסם: גיל, ארץ-ישראל, ג, מס' 609, עמ' 535-538.

תרגום

- ע"א בשמך רחמ(נא),
להגדיל אלפי שלומות באלפי בר[כות] [...] [...]
הנאמרות מפי רוכב ערבות ל[ה]דר[נת כבוד גדולת]
קדושת מרנא ורבנא עלי הכהן החבר המ[עולה] [...] [...]
5 ויאריך ימיו ויסייע למזלו ב[ן] ר' אברהם החסיד ת[הא] נ[שמתו] צ[רורה] ב[צרור] ה[חיים].¹
אם אבוא לפרוט אל זקינינו את חשקתי אלאה מלהגיד אחת מני
אלף מרוב חיבתי אליו, והנה סהדי חמודו היקר נגדי תמיד ומ[...]
קביעות ה[ת]ורה אזכר [...]ונם למען יגדיל כבודו באהלי יעקב.
וכבר הנה נחלצ[ו] ר' יעקב[ב]ו[א] אחיו מיד אשכנו והגיעו אל
10 מחוז ח[פצ]ו בשלום.² בג[... נד]רוש שלומו מכל עובר ושב,
ולא יגיעו אמ[ן]רתו אפילו של[ו]ם בעל פה, וכבר הגיע כתבו על יד

- מר(נא) ורב(נא) ר' חלפון,³ ועשיתי מה שכתוב בו ודברתי אל השיח' אבו סהל
מנש[ה] [...] וישוב אל אשתו, אבל לא עשה כן אלא ענה [...]]
אשתו צבייה,⁴ בתו של יוסף. ועשה כמצוות ר' יכין⁵ הזקן [...]]
15 [...] התפלאתי, מפני שר' אברהם לא היה לו [...]]
שטר העדות [...] היה הדבר קשה עלי מאוד מפני שאני [...]]
בינו ובין ר' יכין מכתב בעניין [...] דעתו. כתבתי כבר [...]]
אליו ושלח לי [...] מכתב [...] ישראל [...]]
האפוטרופוס מכל התביעות אשר לאשתו נגדו [...] ויטפל
20 במסירת הגט לה עד אשר תיקרע הכתובה כדי ש[...]]
[...] יימסר לה הגט ותמסור היא את כתובתה.
ממנה נשבע אני [...]] כותבו ונשבע אני באבי זכרו לברכה [...]] כי לא נשאר חייב
האיש אף גרגר אחד מפני שאני לא [...] קיבלתי ממנו את
הגט, כי היה מחוץ לאיזור [...] ולא נודע לי אם נסע
25 לדמשק אם לאו ותישאר עגונה [...]]⁶
אבקש מהדרתך, כי תמסור דרישת-שלום ממני לקהל [...] ראש
הקהל, יברכו צורו ומר(נא) יכין הזקן [...]]
אלהינו וישמרם ומר(נא) צדקה הזקן ב[...]]
ואלפי שלומות באלפים ורבבות ל[...]]
[...] מר ושלום שלושת האחים [...]]

שוליים ימניים

מר(נא) ור(בנא) יהודה הפרנס⁷ ומר(נא) חלפון ומר(נא)
[...] וחמוד[יו] מר(נא) ור(בנא) יצחק ואחיו.⁸ לפני-כן ביקשתי
ממך אדוני [...]]

- ע"ב [...] אורכו שבע אמות והרוחב [...]]
חמודו שיגבה את המחיר וישלחנו אל [...]]
הריני מברך אותך לכבוד ר' חייא ואם יזדמן [...]]
חזק בדיעותיו ובכל עת ייעשה לו [...]]
5 ברזל שיעלה, אף אם יהיה ארון מתיים על [...]]⁹
הק(דוש) ב(רוך) ה(וא) יראך את שמחתו וחופתו [...]]
ושלום שני אחיו ירבה לעד, ואם נחוץ לך משהו הודיעני עליו¹⁰

מיעון

שוחר שלומו ודורש	[לכבוד ג]דולת קדושת
אהבתו ידו בעל	מר(נא) ור(בנא) עלי החבר המעולה בחבורה הכהן
בריתו אלעזר הלוי	בן אברהם החסיד
	בן ר' יוסף ת(הא) נ(שמטו)
	צ(רורה) ב(צרור) ה(חיים)

ספרות: גויטיין, היישוב בארץ-ישראל, עמ' 288; גיל, ארץ-ישראל, א, עמ' 176–177; בלאו, ביקורת, עמ' 306.

- 1 מקבל המכתב, כמו נמענו של הבא אחריו (להלן, מס' 3), הוא ה"חבר" עלי הכהן בן אברהם החסיד, דיין בקהילת באניאס בראשית המאה הי"ב ואביו של טוביה הכהן (ראה עליו להלן, מס' 3, הערה 1). כותב המכתב, אלעזר הלוי בן יוסף, אינו ידוע, אך על-פי מעורבותו בסוגיות אישות הנוכרות במכתבו דומה, שהיה דיין באחת מקהילות סוריה או צפון ארץ-ישראל. אמנם גויטיין מזהה את אלעזר בן יוסף הלוי עם האדם שלכבודו נכתב שיר-תהילה שמזכיר מאן, היהודים במצרים, ב, עמ' 336, הערה 2, אך ראה: גיל, ארץ-ישראל, א, עמ' 549, המזהה את מחבר השיר במועד המקשה את הזיהוי הזה. המכתב קטוע מאוד, אך עניינו ברור. אחרי פתיחה של פרכוס מדווח הכותב על שחרורם של שני שבויים ארצישראליים משבי הצלבנים. עיקרו של המכתב עוסק בפרשת יחסים מעורערים של זוג שהכותב פעל בעניינם על-פי בקשתו של הנמען; יש להניח אפוא, שהמדובר בזוג מבאניאס. עניין רב יש ברשימת השמות בסוף המכתב שהכותב מבקש לדרוש בשלומם. רשימה זו משקפת אפוא אל נכון את הנהגת הקהילות בבאניאס בשנים הראשונות של המאה הי"ב. קרוב לוודאי, שיש להקדים את כתיבת המכתב לשנת 1111. באותה שנה עזב טוביה הכהן, בנו של הנמען, את ארץ-ישראל והתיישב במצרים. הדעת נותנת שהכינוי "חמודו", הנוכח במכתב פעמיים והמתייחס לבן הנמען הנמצא בסביבתו ואשר הגיע לפרקו, מכוון אליו. וראה להלן, עמ' ב, שורה 2.
- 2 הוא מעיד על שחרורם של שני אחים משבי ה"אשכנזים", כלומר הצלבנים. זהותם של השניים ומקומם אינם ברורים, אך הם ידועים הן לכותב הן לנמען. יש אפוא להניח, שהם תושבי צפון ארץ-ישראל או חוף סוריה.
- 3 על-פי דרישת שלומו של חלפון בן שאר ראשי הקהילה ועל-פי תוארו "מרנא ורבנא" יש מקום להניח, שהיה פרנס או דיין בקהילת באניאס. להלן, בשוליים הימניים של העמוד, הוא נזכר כאחד משלושה אחים שאחד מהם היה יהודה הפרנס הנוכח גם להלן, מס' 3, שורה 8. כאן הוא משמש בלדר למכתבו של עלי הכהן לאלעזר בן יוסף הלוי על-מנת שיפעל אצל השיח' סהל בן מ[נש]ה שיחזור לאשתו.
- 4 או "אשתו" (כמו בשורה 13).
- 5 יכין ה"זקן" הוא אחד מדייני או פרנסי באניאס, ומעורבותו בעניין הגט נובעת מתפקידו בקהילה. להלן הוא מופיע בליווי התואר "מרנא ורבנא" בתוך ראשי הקהילה שהכותב דורש בשלומם.
- 6 למרות השתמרותו הגרועה של קטע זה ברור, שהכותב מדווח לנמען על המהלכים לקראת ביצוע הגירושין ועל הבעיות הצפויות בעת מימושם עד להשלמת כל התחייבויות הבעל כלפי אשתו; הללו עתידים להסתיים בקריעת הכתובה. החשש לעיגונה של האישה בגלל הליכתו של הבעל לדמשק מלמד על המרחב הגיאוגרפי הריאלי שבתוכו התנהלה הפרשה.
- 7 אחיו של חלפון הנוכח למעלה; ראה הערה 3. הוא נזכר גם להלן, מס' 3; וראה שם ליד הערה 13.
- 8 הכותב דורש בשלום הנהגת הקהילה של באניאס. הוא מציין במכתבו שבעה או שמונה אנשים נושאי תארים: יכין, צדקה, שלושה אחים שמהם ידועים שניים בשמותיהם: יהודה הפרנס וחלפון, וכן הנמען עצמו: עלי הכהן בן אברהם החסיד. על אלו יש להוסיף גם את יצחק, אחד משני בניו של האח השלישי ששמו לא שרד, הנושא – בהבדל מאחיו – את התואר "מרנא ורבנא". אם נכונה ההשלמה המוצעת לעיל, שורה 26, נזכר גם אדם שתוארו היה "ראש הקהל".
- 9 לדעת גיל מדובר כאן ברכישת ציוד לבית-כנסת.
- 10 מדובר אפוא בשלושה בנים של עלי הכהן. הראשון, וכנראה גם המבוגר שבהם, היה, כפי הנראה, טוביה כותב המכתב הנדפס להלן, מס' 3, שהגיע לפרקו, אך עדיין לא נשא אישה. שני אחיו הצעירים עדיין לא הגיעו לפרקם. במכתבו משנת 1112 (שם) דורש טוביה בשלום שני אחיו, שבאותה עת ישבו עדיין עם אביהם בבאניאס; ראה שם, הערה 12.

שנת 1112

באניאס, מס' 3

ע"א בשמ(ך) רחמ

- כתאבי א[ליך] יואלדי ואלעזיזי עלי אטאל אללה בקאך ואדאם
עזך ונעמך פי חאל סלאמה ועפיה ונעמה ושוק שדיד גמע
אללה ביננא קר[ן]בא עלי אסר חאל אנשא אללה וממא -
5 אעלמך סלמך אללה באן מן וקת מפארקתי לחצרתך
מן צור ראית לפרקתך וחשה כבירה וקאסית פי אלבחר
צעובה ומא כאן אלא שלום ודכלת מצר וכאן פיהא ובא
עטים וכאן כבוד גד קד מרינו ורבינו אדונינו אברהם הרב הגדול
יסוד הישיבה ריש בי רבן וראש הסדר ירום הודו ויגדאל (!)
10 כבודו בן כבוד גדולת קד מרינו [ו]רבינו אדונינו נתן

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

אב בית דין שלכל ישראל זכרו לברכה מריץ ובלג עד
שאערי! מות ומן אלבירי באלעאפיה ומרץ אדונינו הנגיד
ומאת יום אלשבת ראש חדש טבת וכתב מעי רבינו [מ]בורך זל
כתאב וקאל לי אדא הדית עמלת מעך מא תשתהי
וכרגת בכתאבה אלי אלריף אקמת ה' שהור ועאית 15
דכלת אלי דאר רבינו ואנא פי [...] ופי גאהה וארית
מן חצרתה אופא מן מא קלת לי מן אלדין ואלעונה ואל
עלם וקד כמלה אלבירי יתברך שמו ואשתהי מן
חצרתך תזיד פי אלדעא לחצרתה עלי ספרי תורות
20 בכל שבת ובכל מועד כמה שהר מן חצרתך ונפד לי איזא[ר]
חלבי אצלי בה פיגמיע אלאיאם ואן קדרת עלי כרוג תכרג פי כל גה

שוליים ימניים

ומבשר הלוי תלמיד רבינו יכץ חצרתה באלשלום

ע"ב ותעו לאדונינו משה הנגיד בעם יי חמדת הנשיאות
עטרת השרים ימלא בו מקום אביו ותערפני גמיע מא
אנתם עליה ורבינו שואל בשלומך ובשלום אשתי
הקהלות הדרים במבצר דן ישמרם צורם ולא תקטע
5 עני כתבך ולו כאן רבי נתן ש [צ גא] אלי מצר כאן קד ופק
כצתך באגל אלסלאם ושני אחיי מרי ורבי יחייה הכהן החזן
ומאיר מכמצוצין באגל אלסלאם ותכץ עני אברהם פאר
הקהל ומבשר בן גאלב ישועה בן צדקה ויהודה הפרנס
ויסף בן נמר וכל הקהל מכמצוצין באופא אלסלאם ושלום

מיעון

יגיע לכבוד גד קד מרינו ורבנו אבינו עלי	ולדה לא עדמה
הכהן החבר המעולה בסנהדרין גדולה	טוביה הכהן בלר עלי סט
ביר אברהם הכהן תנצבה עשכשבע	מן פסטאט מצר
באניאס הקרואה דן	אלקאהרה אלמעזיה
ראש חודש סיון אתכג	

מקור: כ"י אוקספורד, בודליאנה, Heb. d. 75, f. 13.

פורסם: גיל, ארץ-ישראל, ג, מס' 610, עמ' 538-540.

תרגום

ע"א בשמך רחמנ(א)

מכתבי אליך, אבי ומכובדי, יתן לך האל אריכות ימים ויתמיד
את כבודך ואת חסדיו לך, נכתב כאשר שלום לי ואני בריא ומאושר, אבל אני מתגעגע מאוד.¹ יקבצנו
האל בקרוב במיטב השמחות ברצון האל.

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

- 5 אודיעך, יתן לך אלוהים שלום, כי מאז נפרדתי מהדרתך בצור גרמה לי הפרידה ממך לחוש בדידות גדולה. סבלתי בים סבל נורא, אבל הכול נגמר בשלום. הגעתי לפסטאט בעת שהיתה בה מגיפה קשה, והיה כבוד גד(ולת) קד(ושת) מרינו ורבינו אדונינו אברהם הרב הגדול יסוד הישיבה ריש בי רבנן וראש הסדר ירום הודו ויגדאל!
- 10 כבודו בן כבוד גד(ולת) קד(ושת) מרינו [ו]רבינו אדונינו נתן אב בית דין שלכל ישראל זכרו לברכה² חולה והגיע עד שערי מות, אבל חנן אותו הבורא והבריאו. ואדוננו הנגיד חלה ומת ביום השבת ראש-חודש טבת.³ ושלח עמי רבנו מבורך ז(כרו) ל(ברכה) מכתב ואמר לי "אם תביא את המכתב אעשה אתך חפצך".
- 15 יצאתי עם מכתבו אל הריף⁴ ושהיתי ה' חודשים, ובשוי נכנסתי אל בית רבנו בעוד אני [...] ובכבודו וראיתי אצל הדרתו יראת שמים וענווה ולמדנות יותר ממה שאמרת לי. אכן, עשה אותו הבורא יתברך שמו מושלם.⁵ מבקש אני מאת הדרתך, כי תרבה להתפלל למען הדרתו על ספרי תורות
- 20 בכל שבת ובכל מועד כפי המוניטין של הדרתך; שלח לי טלית חלבית,⁶ שאתפלל בה בכל הימים, ואם יש באפשרותך לצאת, צא ויהי מה.⁷

שוליים ימניים

ומבשר הלוי תלמיד רבנו דורש בשלום הדרתך.

- ע"ב ותעו⁸ לאדונינו משה הנגיד בעם יי, חמדת הנשיאות, עטרת השרים, ימלא בו מקום אביו.⁹ והודיעני את כל הנעשה אצלכם. ורבינו שואל בשלומך ובשלום שתי הקהילות הדרים במבצר דן,¹⁰ ישמרם צורם, ואל תחדל לכתוב לי. אילו היה רבי נתן ש(מרו) צ(ורו)¹¹ בא לפסטאט, היה מצליח.
- 5 ואני דורש בשלומך ובשלום שני אחיי מרי ורבי יחייה הכהן החזן ומאיר¹² ותדרוש לשלום אברהם פאר הקהל ולמבשר בן גאלב, לישועה בן צדקה וליהודה הפרנס¹³ וליוסף בן נמר. ותדרוש בשמי לשלום כל הקהל, ושלום.

מיעון

יגיע לכבוד גד(ולת) קד(ושת) מרינו ורבינו אביו עלי	בני אל תלקח ממני
הכהן החבר המעולה בסנהדרין גדולה	טוביה הכהן ביר(בי) עלי ס(פיה) ט(ב)
ביר(בי) אברהם הכהן ת(הי) נ(שמתו) צ(רורה) ב(צרור) ה(חיים) ע(ם)	מפסטאט מצרים
ש(אר) כ(ל) ש(וכני) ב(תי) ע(ולם)	קאהיר אלמעזיה
באניאס הקרואה דן	

ראש חודש סיון א' תכ"ג¹⁴

ספרות: מאן, היהודים במצרים, א, עמ' 171; ב, עמ' 202-203; ספר היישוב, ב, הערך "פנייס", מס' 4, עמ' 51; קוק, עיונים ומחקרים, ב, עמ' 111; דינור, ישראל בגולה, ב, 1: עמ' 515; גויטיין, חברה יס-תיכונית, ב, עמ' 527, הערה 37; עמ' 566, הערה 17; הנ"ל, הערות לספרו של מאן, היהודים במצרים, מהדורת ניו-יורק 1970, עמ' XXXIII-XXXII; כהן, ממשל עצמי, עמ' 147; גיל, ארץ-ישראל, א, עמ' 177; בלאו, עמ' 306.

- 1 מכתב של טוביה הכהן מפסטאט לאביו עלי הכהן בן אברהם החסיד בבאניאס, נמענו של המכתב שנדפס לעיל, מס' 2. על האב, עלי הכהן, ראה לעיל, מס' 2, הערה 1. על הבן, טוביה בן עלי הכהן, ראה: מאן, היהודים במצרים, א, עמ' 227, סוף הערה 1; ב, עמ' 203 ו-367; גויטיין, היישוב בארץ-ישראל, עמ' 288; ובעיקר גיל, ארץ-ישראל, א, עמ' 177-178 והערה 380 שם. במכתב שלפנינו מדווח טוביה על הקורות אותו למן פרידתו מעם אביו. המכתב נכתב כחצי שנה לאחר הגעת הבן לקאהיר, וממנו עולה, שעילת נסיעתו היתה להכיר את קהילות מצרים, ללמוד תורה בישיבות קאהיר ולהסתופף בחצר הנגיד אל-נכון מסע חניכות של צעיר בן המעמד הגבוה בקהילה היהודית הארצישראלית. מנסיעתו זו לא שב טוביה לארץ-ישראל. לאחר לימודיו נתמנה לדיין בבילביס, והידיעות עליו משם מגיעות עד לשנת 1148. גיל מדווח על כתיסת מכתבים שנמצאו בגניזה שכתב טוביה מבילביס, בדרך-כלל לנתן הכהן בן שלמה, דיין בפסטאט, שהיה חתנו, או, מה שסביר יותר, גיסו, ומוצאו היה אף הוא מצפון ארץ-ישראל.
- 2 הכוונה לאברהם בנו של נתן בן אברהם, מי שהיה אב-בית-דין בישיבת ארץ-ישראל באמצע המאה הי"א ובשנים 1038-1042 היתה לו מחלוקת חריפה עם ראש ישיבת ארץ-ישראל שלמה בן יהודה. על האב ועל המחלוקת ראה: גיל, ארץ-ישראל, א, עמ' 562-583. על הבן ראה שם, מפתח.
- 3 הכוונה לנגיד מבורך בן סעדיה. תאריך מותו הנוכח כאן חל ביום שבת, ל' בכסלו ("ראש חודש טבת") ד'תתע"ב/2 בדצמבר 1111 (ולא כפי שקבע גויטיין, חברה יס-תיכונית, ב, עמ' 527, הערה 37).
- 4 הכוונה לאיזור הדלתה. הכותב הצטייד אפוא במכתב המלצה מן הנגיד, שנפטר בסמוך, ויצא למסע בן חמישה חודשים לריכוזים היהודיים בפרובינציה.
- 5 "רבינו" הוא, כנראה, אברהם בן נתן, שאותו הזכיר גם לעיל (הערת גיל). לאחר ששב ממצרים בדלתה מודיע אפוא טוביה לאביו על תחילת לימודיו, כנראה אצל אברהם בן נתן, המוכר גם לאבי הכותב.
- 6 ראה: גויטיין, היישוב בארץ-ישראל, עמ' 197, הערה 28.
- 7 כלומר, אם יש באפשרותך לצאת מבאניאס ולעבור למקומו של הכותב, צא.
- 8 מובן המלה "ותעו" אינו ברור. מאן וקוק העלו הצעות שונות, אלא שאינן עולות בקנה אחד עם כללי השפה או עם הקשר המכתב. לדעת גיל יש לראות במלה זו שגיאת מעתיק, וכוונת הכותב היתה למלה "ותדעו" שמשמעה, לדבריו, "התפללו למענו". הדברים מסתברים מן ההקשר, שכן קודם-לכן ביקש הכותב מאביו לברך את רבו בשעת הקריאה בתורה, ועל-כן הוא מוסיף לבקשתו גם את הנגיד החדש. אך ההשלמה קשה, וכמוה גם הפירוש למלה שנוצרה בעקבותיה.
- 9 כלומר, יראה אלוהים בו – בנגיד החדש משה בן מבורך – ממלא-מקום ראוי לאביו המת, הנגיד מבורך בן סעדיה, שאת מותו בסמוך הזכיר הכותב לעיל, ע"א, שורות 12-13.
- 10 הכוונה מן-הסתם לקהילה ארצישראלית ולקהילה בבליית. לדברי אסף מדובר בקהילה קראית ובקהילה רבנית. קוק משער, כי הכוונה לקהילה מקומית ותיקה, אשר לצדה פעלה קהילה חדשה של פליטים מחרב הצלבנים.
- 11 הכוונה, כנראה, לנתן הכהן בן שלמה, הנזכר לעיל, הערה 1, המצוי אז עדיין בקירבתו של מקבל המכתב, קודם שעקר לפסטאט והיה בה לדיין.
- 12 שני אחיו של טוביה נזכרים, כנראה, גם במכתבו של אלעזר הלוי בן יוסף לעלי הכהן, לעיל, מס' 2; וראה שם הערה 9.
- 13 האישי נזכר גם לעיל, מס' 2. שם הוא נזכר כאחד משלושה אחים, שאחד מהם, חלפון, כונה "מרנא ורבנא"; ראה שם, הערות 3 ו-6.
- 14 ראש חודש סיון איתכ"ג לטטרות, ד'תתע"ב ליצירה / 28 במאי 1112, כשישה חודשים לאחר שהכותב הגיע למצרים.

- ויקם עבדיה הגר מדמשק וילך
אל [דן] אשר בארץ ישראל, [ויבאו] מבני ישראל
[אנשי] מעטים ודלים ויעשו [עם] עבדיה הגר.
10 [בימים ההם] בחודש אילול איש כהן מבני
ישראל מבעלי המקרא ושמו שלמה בא
מדרכו אל דן ויאמר לעבדיה הגר וליהו[דים]
אשר בדן, כי עד שני חדשים וחצי² וקבץ
האלהים את עמו ישראל מכל הארצות
15 אל [ירושלם] עיר הקודש.

מקור: כ"י ניו-יורק, בית-המדרש לרבנים, f. 7, ENA 3093–4208.

פורסם: גולב, מגילת עובדיה הגר, עמ' 102–103.

ספרות: י' מאן, "התנועות המשיחיות בימי מסעי הצלב הראשונים", התקופה, כד (תרפ"ו), עמ' 336; א"ז אשכולי, התנועות המשיחיות בישראל, ירושלים תשט"ז, עמ' 159–161; קוק, עיונים ומחקרים, עמ' 109–113; פראוור, הצלבנים, עמ' 283–288; הנ"ל, "האוטוביוגרפיה של עובדיה הגר הנורמאני", תרביץ, מה (תשל"ו), עמ' 272–302; J. Praver, The Autobiography of Obadyah the Norman A Convert to Judaism at the Time of the First Crusade, in: I. Twerski (ed.), Studies in Medieval Jewish History and Literature, Cambridge (Mass.) 1979, pp. 110–134. עמ' 107–77.

- 1 בקולופון של סידור-תפילה שכתב עובדיה הגר נאמר, כי "בא בברית אלוהי ישראל בירח אלול שנת אתי"ג לשרות הוא דתתס"ב לברית העולם", כלומר, תאריך הגיור הוא ספטמבר 1102. במגילה מציין עובדיה, שהתגייר תשע-עשרה שנה קודם-לכן, ומכאן, שהיה בדן בשנת 1121.
- 2 ייתכן, כי הכוונה לחנוכה. ראוי לציין, כי בזמן נבואתו של שלמה הקראי ישבת יהודים בירושלים הצלבנית היתה אסורה.

שנת 1215, בקירוב

באניאס, מס' 5

והלכתי¹ בדן, ולשם קהל גדול ואנשים חשובים מאד, ועמדתי בתוך העיר ארבעה ימים, והלכתי מזרח העיר לטייל עם בני העיר, והראוני מערת אספמיא.²

מקור: מכתב ר' מנחם החברוני, עמ' 40.

ספרות: קליין, היישוב היהודי, עמ' 291–292; הנ"ל, ידיעות, ו (תרצ"ט), עמ' 19–29; בן-צבי, שאר ישוב, עמ' 512–517; מ' בית-אריה, "כ"י אוכספורד Bodl. Or. 135", תרביץ, נד (תשמ"ה), עמ' 631–634; פראוור, תיאורי מסע, ב, עמ' 69–73; הנ"ל, תולדות, עמ' 221–227.

- 1 המחבר עלה לארץ, כנראה מאשכנז או מצרפת, ולימים שב למקומו. חיבורו הוא בעיקר רשימת מקומות קדושים. אגב תיאורו מספר מנחם, כי היה שליח-ציבור בחברון, וכי שהה בצפת בתמוז תתקע"ה/1215 (וראה להלן, הערך "חברון", מס' 9; המדור "מקומות קדושים", הערך "צפת", מס' 3). את היותו שליח-ציבור הוא מזכיר פעמים אחדות (וראה להלן, הערכים "טבריה", מס' 15; "ירושלים", מס' 49). על טיבו של החיבור, ראה מבוא למדור "מקומות קדושים".
- 2 מערת פאמיאס. זו הידיעה היחידה על יישוב יהודי בבאניאס במאה הי"ג.